

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA OID KITOBLARNING TARBIYAVIY VA DIDAKTIK AHAMIYATI MASALASI

Temirova Muqaddas Azamotovna

Shahrisabz davlat pedagogika instituti pedagogika fakulteti

Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasi o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15030473>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 05- Mart 2025 yil

Ma'qullandi: 10- Mart 2025 yil

Nashr qilindi: 15- Mart 2025 yil

KEY WORDS

Tarbiya, ta'lim, she'riy ertak, nasriy ertak, ertak, qissa, shaxs, axloq, tajriba, doston, latifa, masal, folklor, ijod, davr, kitobxon..

ABSTRACT

Ushbu maqolada kitoblarning - yosh avlodga ijod etish an'anasi, ong va xulq-atvorni tarkib toptirishga yo'naltirilgan faoliyati, tarbiyaviy va didaktik tomonlarini shakllantirishga qaratilganligi, insonning jamiyatda yashashini ta'minlash uchun zarur bo'lgan xususiyatlarini tarkib toptirish jarayonlari, mehnatsevarlik, vatanparvarlik va hokozolarning ijtimoiy-axloqiy ahamiyati ilmiy-nazariy tahlil qilingan.

O'zbek bolalar adabiyotining shakllanish jarayoni XX asrning 20-30 yillarida, ayniqsa, jiddiy tus oldi, tezlashdi va keng qamrov kasb eta bordi. Asosan, she'riyat va hali hikoyachilik doirasida qolib kelayotgan bolalar adabiyoti bu davrga kelib, xalq ijodiyotiga keng va chuqur murojaat qilishga kirishib, o'z janriy imkoniyatlarini adabiy ertakning she'riy ertak, nasriy ertak, ertak qissa, dramatik ertak singari xilma-xil oraliq shakllari bilan boyitish va to'ldirishga muvaffaq bo'la boshladi. Bolalar uchun ijod etish an'anasi hali yozuv bo'lmagan qadimgi zamonlardayoq onalar allalari, erkalamalari, ovutmacholari, shuningdek, xalq ertaklari, topishmoqlari, taqvim va maishiy qo'shiqlari, butun bir tizim tarzida namoyon bo'luvchi o'yinlari shakllarida folklor bag'rida yuzaga kelgan edi. Binobarin, bolalar uchun ijod etish xalq pedagogikasi va etnografiyasi aqidalariga to'yintirilgan qadimiy an'ana bo'lib, uning ijodiy andazasi bolalarga mo'ljallangan ixtisoslashgan badiiy yozma adabiyotning vujudga kelishini ta'minlagan omil bo'ldi. Bu folklor va yozma adabiyot orasidagi genetik (bevosita) aloqa natijasi edi.

Folklor va yozma adabiyot orasidagi bilvosita aloqa esa bolalar adabiyotida folklorizmlarning xilma-xil ko'rinishlarini yuzaga keltirdi va bolalar adabiyotining xalqchillashuvini, g'oyaviy-badiiy barkamollashuvini, qiziqarliligi va tabiiy soddaligini ta'minladi. Shu tariqa, o'zbek bolalar adabiyoti ham folklorga tayangan holda shakllana va rivojlana bordi.

Shuni ta'kidlash joizki, o'zbek bolalar adiblari xalq ijodiyoti namunalarini to'plash, nashr etish va bolalarga moslashtirish, folkloridagi janriy rang-baranglik va ifodaviy vositalardan ijodiy foydalanishda, asosan, tubandagi ikki yo'nalishda amal qildilar:

Folklor janrlarining kompozitsion qulayliklari - ommaviyligi bolalarga atab yoziladigan asarlar uchun g'oyat muvofiqdir. Bolalar adiblari bu haqiqatni chuqurroq anglay borganlari sari ko'proq ijodiy kamolotga erishayotirlar. Ular xalq syujetlariga monand syujetlar o'ylab topa boshladilar. Bunday to'qima adabiy syujetlar ko'pincha hayot voqeligini doim kuzatish va

undan oziqlanishning, shuningdek, biror maqol va matalning mazmunini voqeaband tafsilot vositasida kichkintoylarga yetkazish niyatining natijasi bo'lib tug'iladi. Bu esa ularning xalq syujetlari negizida yozilgan asarlardan farq qiluvchi xoslik belgisi sanaladi. Shu sababli bunday asarlarni janr e'tiborlariga ko'ra adabiy ertaklar, doston-ertaklar, adabiy masallar, adabiy latifalar deb atash to'g'riroqdir. Bu jihatdan, ayniqsa, adabiy ertaklarning bolalar poeziyasini taraqqiy ettirishdagi roli katta bo'ldi.

Bu ertak-pesalarda nafaqat syujet qurilishida, balki obrazlar xatti-harakatlarida, nutqida, xilma-xil ifodaviy vositalarda ertaklarga xos fantastik unsurlar, tasviriy vositalar yetakchi taomilga aylangan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METADOLOGIYASI

Jumladan, atoqli o'zbek shoiri Hamid Olimjon (1909-1944) "Bolalik kunlari" danoq xalq ijodiyotiga mehr qo'yganligini faxrlanib kuylaydi. Bora-bora folklor "fikrini tortib", butun umrga unga mahorat sabog'i, tadqiqotlar va original asarlar yaratish manbaiga aylanib qoldi. Jumladan, uning xalq shoirlari Fozil Yo'ldosh o'g'li, Abdulla shoir, Islom Nazar o'g'li bilan doimiy ijodiy muloqotlari, qator xalq dostonlari, ayniqsa, qahramonlik eposi "Alpomish"ni nashrga tayyorlashi va ular ustidagi kuzatishlari folklorga ijodiy munosabatini yanada chuqurlashtirgan ilhom manbai vazifasini o'tadi. U. "Alpomish" eposi tahliliga bag'ishlangan "Mardlik, muhabbat va do'stlik dostoni" (1938) maqolasida folklordan o'rganishning ahamiyatiga to'xtalib, bu sohada ulug' rus shoiri A.S. Pushkin ijodiy tajribalariga shunday yuksak baho beradi: "Pushkin ijodining so'nggi davrini folklor davri deb atash mumkin. Bu davrda Pushkinning butun asarlari folklor materiallari asosida yozilgan edi. Folklor Pushkin ijodida ayrim bir tasodifiy hodisa emas, balki bir muayyan yo'l, ustanovka hoida edi. Pushkin faqat rus folklorigina emas, balki ayni zamonda G'arbiy Yevropa folklori bergan materiallarga ham murojaat qilardi. Bu tasodifiy emas, ish prinsipi edi.

Pushkinning folklorga va xalq tiliga bo'lgan muhabbati adabiyotni keng xalqqa yetkazish niyati bilan tug'ilgan va bu rus adabiyotini demokratizatsiya qilishdagi etaplardan biri bo'lgan edi." Bu mulohazani H.Olimjonning folklorga munosabatiga ham aynan tatbiq etish mumkin. Zotan, uning 30-yillardagi ijodiyotida folklorga ijodiy munosabat alohida bosqichni tashkil etadi. Shoir ijodining ko'pchilik tadqiqotchilari buni e'tirof qilishgan.

Shuni ham ta'kidlash lozimki, H.Olimjon ham A.S.Pushkin singari nafaqat o'z milliy folklori doirasi bilan cheklangan, balki qo'shni qon-qardosh xalqlar og'zaki ijodini o'rganish va ularga munosabat ko'rsatishda ham ma'lum natijalarga erishgan. Qozoq xalqi eposi "Er Torg'in" asosida yaratilgan operaga maxsus maqola bag'ishlagani - buning yorqin dalili. Qolaversa, u bolalarga mo'ljallab yozgan "Lola", "Vatan", "Ona va o'g'il", "Hulkarning she'ri" va "Samolyot" singari qator she'rlarida xalq ijodiga xos obraz, motiv, ohang va janr stilizatsiyasi unsurlardan mahorat bilan foydalandi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Aslini olganda, Hamid Olimjon bu ertak-dostonlarini bolalarni ko'zlab yozmagandi. A.S.Pushkin ham o'z ertaklarini yozganida shunday yo'l tutgani ma'lum. H.Olimjon Pushkinning ertaklari ustidagi ijodiy izlanishlariga xos tajribalariga suyanib, adabiyotning mehnat ahli turmushiga kengroq va chuqurroq singishini, butun ommaning kitobxon bo'lishini nazarda tutib shu ommabop janrga qo'l urgan edi. Binobarin, ertak-dostonlar yozilgan tarixiy sharoitga nazar solinsa, shoir izlanishlarining ijtimoiy-estetik mohiyati yanada ravshanlashadi. Holbuki, 30-yillarda ijtimoiy-madaniy hayotda savodsizlikni tugatish,

barchani yoppasiga savodxon qilish harakati qizigan bo'lib, ertak-dostonlar endigina savod chiqarayotganlar o'qishiga qulay edi. H.Olimjon ertak-dostonlari zimmasiga davr yuklagan ana shu tarixiy-estetik vazifani bajarish bilan birga keng kitobxonlar ommasiga davr ruhini ilg'ash va anglashga ham ko'maklashardi. Shunga qaramay, bu asarlar davrlar o'tishi, ijtimoiy-estetik tafakkurning o'sishi tufayli ikkinchi jahon urushidan keyingi yillarda bolalar va o'smirlarga mo'ljallangan dostonchilikning sara namunalari aylanib qoldi va yosh avlodda ijtimoiy-estetik dunyoqarashni tarbiyalashda hamon xizmat qilib kelayotir.

Chindan ham ertak-dostonda muhabbat va baxt tarixi emas, balki unga erishish uchun kurash tarixi ertaknamo yo'sinda ifodalangan. Bu kurashga jamiyatda xotin-qizlar mavqeini tiklash motivi ham hamohang. Shu sababli asar voqealari markazida Oygul obrazi turadi, u voqealarni harakatlantiruvchi kuchni boshqaradi. Bu g'oya-ertak-doston asosi bo'lgan "Malikai Husnobod" ertagining bosh g'oyasi. Ko'rinadiki, xalqning o'zida bu g'oya feodal munosabatlar jarayonida qadimdan yuzaga kelgan. Ijtimoiy tengsizlik hamma zamonlarda ayollarni o'z huquqlarini tanishga undagan va bu xalq ijodida xilma-xil janrlardagi asarlarda, jumladan, "Malikai Husnobod" ertagida ham aksini topgan. H.Olimjon ertak-dostonni yozgan 30-yillar arafasida boshlangan xotin-qizlar ozodligi va teng huquqliligi uchun kurashdan iborat sho'ro kompaniyabozligi yangi bosqichga kirgan edi. Oygulning Malikai Husnobodga nisbatan ijtimoiy faol timsolga aylanganligida bu holat ta'sirini inkor etib bo'lmaydi. Shunga qaramay, u xalq ertaklarida hamma zamonlarda o'z erki, o'z huquqi, o'z muhabbati uchun kurashib kelgan ayollarning umumlashma mujassamasi darajasiga ko'tarilgan. U podsholar taklifini rad etar ekan, shunchaki o'z ijtimoiy mavqeidangina kelib chiqmaydi, balki podsholarning zolimligi, xalqni istibdodga giriftor etganligi, ma'naviy subutsizligini ko'zga tutib, shunday yo'lni tanlaydi.

30-yillarning boshlarida "Bolalarga ertak kerakmi? Sehrli-fantastik ertaklar ular tarbiyasiga zararli emasmi?,- degan mavzularda boshlangan qizg'in bahs xalq ertaklariga munosabatni yanada chuqurlashtirishga xizmat qildi. Natijada, xalq ertaklari syujetlarini turli shakllarda ijodiy interpretatsiya qilish va shu asosda bolalarni xalq fantaziyasi olamiga olib kirish bir muncha jonlandi. Bu hol bolalar epik poeziyasining yuksalishi va dramaturgiyasining oyoqqa turishiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Sirasini aytganda, bolalarga atalgan badiiy adabiyot yaratish an'anasining dastlab, adabiy ertak shaklida Daniel Defo, Jonatan Svift, Jan de Lafonten, Sharl Perro, Erix Rapse, aka-uka Yakob va Vilgelm Grimmlar, Vilgelm Gauf, Hans Kristian Andersen, Karlo Kollodi, V.Jukovskiy, P.Yershov va boshqalar ijodiyotida keng miqyosda namoyon bo'lganligi va o'zbek bolalar adabiyoti vakillarining ular tajribalarini ijodiy o'zlashtira boshlashlari jarayon qiyofasini belgilay berdi. Natijada, folklor va yozma bolalar adabiyoti munosabatlari ikki tomonlama chuqurlashishga kirishdi:

XULOSA

Bolalar uchun ijod etish an'anasi hali yozuv bo'lmagan qadimgi zamonlardayoq onalar allalari, erkalamalari, ovutmachoqlari, shuningdek, xalq ertaklari, topishmoqlari, taqvim va maishiy qo'shiqlari, butun bir tizim tarzida namoyon bo'luvchi o'yinlari shakllarida folklor bag'rida yuzaga kelgan edi. Binobarin, bolalar uchun ijod etish xalq pedagogikasi va etnografiyasi aqidalariga to'yintirilgan qadimiy an'ana bo'lib, uning ijodiy andazasi bolalarga mo'ljallangan ixtisoslashgan badiiy yozma adabiyotning vujudga kelishini ta'minlagan omil bo'ldi. Bu folklor va yozma adabiyot orasidagi genetik (bevosita) aloqa natijasi edi.

Foydalanilgan adabiyotlar r'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim tug'risidagi qonuni" Toshkent sh., 2020 yil 23 sentabr
2. Mirziyoyev Sh.M."Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti yorug' va kelajagi farovon bo'ladi". Toshkent. O'zbekiston. 2019.
3. Alisher Navoiy. Ibratli xikoyatlar va xislatli xikmatlar. T: "Sano- standart"? 2016
4. Avazboyeva A.I. Ismadiyarov Y.U."Kasbiy pedagogika". Toshkent. Cho'lpon.
5. Abu Ali ibn Sino. She'rlar. Nashrga tayyorlovchi A.Irisov. 1965, B.18.
6. Ahmedova M.E."Pedagogika nazariyasi va tarixi". Toshkent. Tafakkur. 2011.
7. Hasanboeva O., Hasanboev J., Homidiy H. Pedagogika tarixi. – T.: Adabiyot va san'at nashriyoti.
8. Olimov, Shirinboy Sharofovich, and Khusniddin Kupayinovich Khomidov. "Preparing Future Teachers To Solve The Tasks Of Patriotic Education Of Children And Youth." The American Journal of Social Science and Education Innovations 2.12 (2020): 132-136.
9. Болтаева, Зулфия Зарифовна, and Хусниддин Купайсинович Хомидов. "ЛИЧНОСТНО-ДЕЯТЕЛЬНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В НЕПРЕРЫВНОМ ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ." VIII Лазаревские чтения" Лики традиционной культуры в современном культурном пространстве: ренессанс базовых ценностей?". 2018.
10. Khomidov, Khusniddin Kupaysinovich. "COOPERATION BETWEEN STATE AND PUBLIC ORGANIZATIONS IN THE MEANINGFUL ORGANIZATION OF YOUTH LEISURE ACTIVITIES." Thematics Journal of Social Sciences 7.3 (2021).
11. Kupaysinovich, Khomidov Khusniddin. "INTERPRETATION OF STUDENTS'PATRIOTIC ISSUES IN ORIENTAL PEDAGOGY." European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol 7.12 (2019).
12. Купайсинович, Хомидов Хусниддин. "ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ СИФАТИНИ ТАЪМИНЛАШДА ЖАМОАТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ РОЛИ." НАМАНГАН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ-2021 1: 561.
13. Homidov, H. K. "TALABALARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHDA JAMOAT TASHKILOTLARI FAOLIYATINI MUVOFIQLASHTIRISHNING AMALDAGI HOLATI VA TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI." Экономика и социум 5-1 (108) (2023): 83-87.
14. Homidov Husniddin Kupaysinovich, Ergasheva Husniya Mirzoxid qizi."Theoretical Foundations of Working with Educational Information Competencies" Journal of Preschool Education and Psychology Vol.1 No. 2 .2024
15. Raimova, Dilfuza Abdinabiyevna. "TIL-ALOQA VOSITASI." Educational Research in Universal Sciences 2.16 (2023): 128-130.
16. R.D. Abdinabiyevna .International conference on modren science and scientific studies 1 (2), 124-129 Assirtiv pozitsiyani rivojlantirish jarayonining psixologik ,pedagpgik ,didaktik jihatlari
17. Anvarovna, Umarova Dilafruz. "BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARIDA IJTIMOY USTANOVKALARNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI." TADQIQOTLAR 31.4 (2024): 3-6.
18. Umarova, Dilafruz Anvarovna. "BOSHLANG 'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIK TA'LIM JARAYONIDA O 'QUVCHILARNI IJTIMOY-HISSIY RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH." GOLDEN BRAIN 1.30 (2023): 46-49.

19. Nozima, Asadova. "SINFDAN TASHQARI ISHLARNI TASHKIL QILISHDA XORIJIY MAMLAKATLAR TAJRIBASIDAN FOYDALANISH." World scientific research journal 25.1 (2024): 179-186.
20. Ochilova, Fayyoza. "TURIZM XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI." YANGI O'ZBEKISTONDA MILLIY TURIZM ISTIQBOLLARI 1.01 (2024).
21. Ochilova, Fayyoza Mansurovna. "IMPROVING THE METHODOLOGY OF SOCIO-EMOTIONAL DEVELOPMENT OF STUDENTS IN THE PROCESS OF TECHNOLOGICAL EDUCATION IN PRIMARY GRADES." Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal 5.03 (2024): 297-306.

